

# DOMOKOS PÁL PÉTER – „A ROMÁN ÁLLAM ÉS NÉP ÁDÁZ ELLENSÉGE” (II.)

## Avagy mit lehet megtudni Domokos Pál Péterről egy csíkszerdai megfigyelési dosszié anyagából

■ A csángókra vonatkozó anyag „nacionalista-irredenta”, illetve külföldön „ellenséges” célokra való felhasználásának megakadályozása érdekében a figyelmük elsősorban Kósa-Szánthó Vilmára irányult, mivel ő személyes kapcsolatban állt Domokos Pál Péterrel.

1981. június 4-én dokumentációs tervet készítettek a „Vidra” néven már 1978 augusztusától megfigyelés alatt álló személyről (in *D.U.I. Dosar de urmărire informativă nr.506 privind pe „VIDRA”-Kósa-Szánthó Vilma – din Miercurea Ciuc*).<sup>21</sup> Ebben leszögezik: „bebizonyosodott, hogy ellenséges magyar nacionalista eszmék és felfogás foglya”, ezeket kendőzöttén ugyan, de becsempészte a megye olyan kulturális rendezvényeibe, amelyekbe bevonták, illetve saját elhatározásából készített szociológiai, etnográfiai és demográfiai tanulmányaiba. Idéznek „Coman Zsófia” és „Bucur” nevezetű informátoraik<sup>22</sup> jelentéseiből, melyekből mai szemmel az olvasható ki, hogy a célszemély határozottan elkötelezte magát a romániai magyarság iránt: „...a romániai magyarok élete, azok az emberi és szabadságjogok, amelyek meg kellene illessék őket, mindnyájunkat kellene foglalkoztassanak. Én mint etnográfus és szociológus azon vagyok, hogy beszéljenek rólunk, magyarokról, tudják, hogy létezőnk, én ehhez próbálok hozzájárulni.” Példának azt hozzák fel, hogy 1980 február hónapjában Székelyudvarhelyen Maszelka János festő, Kányádi Sándor felesége és Várhegyi István marosvásárhelyi illetőségű személy társaságában beszéltek „...a romániai magyarok úgynevezett jogfosztottságáról és szabadságuk korlátozásáról... és hiányolták, hogy nincs egy ország szerv, amely irányítaná és összehangolná kulturális életüket és szellemiségük megélését”. Kiderül, hogy feltérképezték széles körű kapcsolatrendszerét. A me-

gyéből nyolc személy nevét sorolják fel, akik vagy hasonló gondolkodásúak, vagy bizonyítékokat lehet szerezni tőlük a két elsődleges gyanúsított konspiratív együttműködéséről (ez utóbbiak közé sorolták Offner Mariannát és Vákár Lajost, a „Kutató” munkatársát).<sup>23</sup> Más vidékekről kiemelik Gáll Ernőt, a *Korunk* főszerkesztőjét, aki lehetővé tette Kósa szociológiai tanulmányainak megjelentetését, valamint Tóth Sándor kolozsvári egyetemi tanárt, aki a „Doina” (véltetően Doina Cornea) ügyben is ellenséges magatartást tanúsított, és aki csíkszerdai kiszállásai alkalmával Vilmát is látogatja. Magyarországról Domokos Pál Pétert említik, aki „mélységesen ellenséges államunkkal szemben”, és Halász Péter szociológust, agrármérnököt, aki „Domokos Pál Péter közeli kapcsolata”. Ügyszintén szerepel kapcsolatai között Takeori Kambe japán kutató, aki Magyarországon tevékenykedik, és aki „...megyénkbe is ellátogatott, hogy adatokat gyűjtsön a csángók eredetére és életére vonatkozóan”. Ezenkívül még felsorolnak öt csíkszerdai és egy kolozsvári személyt, akikkel szoros kapcsolatot tart fenn: László Zsuzsa muzeológust, Kozma Mária könyvtárost, Bilibok Mária titkárnőt az Alkotások Házától, Antal Miklós néptáncoktatót, az Alkotások Háza módszertani irányítóját, Borbély Ernő tanárt és Károly Sándor kolozsvári szobrászt.<sup>24</sup> Kapcsolataink közül 16 személyt nevesítenek Csíkszerdából és egyet (Katona Ádámot) Székelyudvarhelyről, akiket ki akarnak hallgatni.<sup>25</sup> Mivel úgy látják, hogy Vilma néprajzi és szociológiai kutatásainak és tanulmányainak tárgya főleg a csángó népcsoport, feltételezik, hogy több fontos dokumentum lehet a birtokában, amelyeket terepmunkája során gyűjtött, és fennáll a veszélye, hogy ezeket elidegeníti. Mindent egybevetve szükségesnek látják – figyelembe véve a nagy-

számú belső és külső aktív kapcsolatát is –, hogy ellenséges tevékenységét teljes egészében feltérképezzék. Ennek érdekében még alaposabb dokumentálódásra van szükség, ezért külön célokat és ezekhez kapcsoltnak újabb feladatokat szabnak meg a következő ütemezésben:

I. a dokumentálódást megelőző időszakra

II. a dokumentálódás időszakára.

Első lépésben olyan személyek kihallgatása (öt személyt neveznek meg), akikről tudja, hogy tőlük kompromittáló adatokat szerezhetnek munkahelyi és társadalmi életére nézve. Második lépésben, a dokumentálódás tényleges szakaszában, mindent aprólékosan fel akarnak tárnai, ami csak lehetséges, például: milyen körülmények között és mikor került birtokunkba a csángókra vonatkozó dokumentáció? Kik azok, akik olvasták az anyagot? Kik sokszorosították? Hol és hány példányban? Milyen tevékenységben vett részt Kósa-Szánthó Vilma ennek az ellenséges akciónak a során? Kapcsolatai közül kik és milyen szinten tudtak Király István a SZER által nemrég közzétett leveléről? Kinek adták át olvasásra, hogyan viszonyult ehhez Kósa és az ő ismerősei? Helytől és környezettől függetlenül, milyen információs lehetőségekkel rendelkezik Király István? Kósa-Szánthó Vilma „nacionalista-sovén és irredenta megnyilvánulásainak” alaposabb dokumentálása; Kósa-Szánthó Vilma operatív szempontból (értsd: a felderítési munka szempontjából) figyelembe vehető kapcsolatai, különösen a magyarországi kapcsolatai és azok jellege. Csak emiatt 11 személy kihallgatását ütemezték be. Hét személyt „veszélyes elemnek” minősítettek: Király Istvánt, Kósa-Szánthó Vilmát, Katona Ádám udvarhelyi tanárt, Miklós Vári Vilmos és Demény István Pál csíkszeredai muzeológusokat, Pávai István zenetanárt és Szócs Károly orvost.

Mivel a későbbiekben nevesítésre kerül minden személy, akinek kihallgatása dokumentált a megfigyelési dossziében (szó szerinti vagy nyilatkozat formájában rögzített, esetleg hiteles utalás arra, hogy „elbeszélgettek” vele), csak azok nevét említem meg, akinek kihallgatása az én dossziémiban lévő iratokból nem dokumentálható: Pávai István, Katona Ádám, Szócs Károly, Kiss Dénes (munkatársam a munkaerő-hivatalnál), Várdai György és Szép Zoltán kamaszkori barátaim, volt

középiskolai osztálytársaim. Szép Zoltánt megpróbálták beszervezni, amit ő azonban a tudomásomra hozott, és így lemondtak erről.<sup>26</sup>

II. A dokumentálás második szakaszában a „Kutató” kihallgatását és „Vidra” újbóli kihallgatását<sup>27</sup> vették tervbe. Ha a helyzet úgy kívánta, nem zárták ki egyes személyek újbóli kihallgatását, és ha szükségesnek mutatkozott, szembesítéseket is előirányoztak. Az eredményeket operatív módon jelenteniük kellett a pártszerveknek és felettes szerveiknek. Tehát nagyon alaposan és jól megtervezve kezdtek az ügy felgöngyölítéséhez.

A következő hetekben rendre mindenkit, aki így vagy úgy belekeveredett a „csángó ügybe”, behívtak, kihallgattak, és nyilatkozatot írtak velük.

Június 5-én hallgatták ki Offner Mariannát<sup>28</sup> és Demény István Pált.<sup>29</sup> Az így nyert információk jó alapot biztosítottak számukra, hogy a további kihallgatások során azt sugallják a soron lévő gyanúsítottaknak, hogy mindent tudnak az ügyről, és kár valótlanosságokat állítania. Az én első kihallgatásomra, ahogy már említettem, május 30-án került sor.

Másnap Kósa-Szánthó Géza (június 6-án), két napra rá pedig felesége, Vilma került sorra (június 8.). Ezen az első kihallgatásán tett nyilatkozatában Vilma<sup>30</sup> csak annyit ismert be, hogy kapcsolatban áll Domokos Pál Péterrel („volt tanár, jelenleg nyugdíjas, kutató, Budapesten lakik”) és Halász Péterrel („negyven év körüli, agrármérnök, kutató, budapesti lakos”).<sup>31</sup>

A néhány nappal később, június 11-én foganatosított újabb kihallgatása során<sup>32</sup> Vilma azt is elismerte, hogy a csángókra vonatkozó anyagot a vele komaságban lévő Halász Péter<sup>33</sup> keresztül juttatta ki Magyarországra (Domokos Pál Péterhez), aki áprilisban, húsvét tájékán meglátogatta otthonában. Ezt Király István biztatására tette, aki első titkos találkozásokon Offner Marianna lakásában<sup>34</sup> kérte meg, hogy az anyagot juttassa ki Domokos Pál Péterhez, a csángó kérdés legnagyobb élő szaktekintélyéhez, „mivel én ismerem őt, és neki nincsenek megfelelő magyarországi kapcsolatai”. Arról is beszámolt, hogy Halász Péter hazaérkezve képesleg értesítette, hogy szerencsésen megérkezett, amiből ő arra következtetett, hogy a küldött anyagai eljutottak Domokos Pál Péterhez. Ebben a pillanatban a szervek

még nem voltak teljesen tisztában, hogy kinek a közvetítésével került ki az anyag Domokos Pál Péterhez. Ugyanis egy másik informátoruk, akit Domokos Pál Péterhez kiküldtek, azt állította, hogy a célszemély bizalmasan bevallotta neki, hogy birtokában van Király István a SZER-hez eljuttatott levelének és az inkriminált csángó anyagnak. „A forrás azt állítja, hogy az utóbbi anyagot március végén egy budapesti közgazdász, Takács István vitte ki az országból. Ezt az aspektust a Kósa-Szánthó Vilmával, a vele tervezett újabb beszélgetés folyamán fogjuk tisztázni.”<sup>35</sup> Vilma még másik nyolc magyarországi személyt is megnevezett, akikkel kapcsolatot tartott, ezenkívül egy volt osztálytársát nevezte meg, László Enikőt, aki Párizsban él, és tudomása szerint ballerina, valamint Kambe Takeori japán nyelvész, akinek szándéka van eljönni és kutatásokat végezni a csángó népesség körében, amennyiben sikeres lesz a pályázata.

Vilma vallomását már kihallgatása másnapján (június 12-én) az ügyre vonatkozó másik három anyaggal együtt felterjesztik a BM állambiztonsági szervezete központjához (Departamentul Securităţii Statului).<sup>36</sup> A többi felterjesztés a következőkre vonatkozott:

a) Jelentés a „Kutató” ellen indított eljárás jelenlegi állásáról. Ebben arról tájékoztatják a címzettet, hogy Vilmán („Vidra”) kívül kihallgatták még Offner Mariannát, Miklóssy Vári Miklóst,<sup>37</sup> illetve Demény István Pált,<sup>38</sup> és hogy milyen információkat sikerült belőlük kicsikarni.<sup>39</sup>

b) A „Kutató” 1981. 05. 30-án lezajlott kihallgatása hanganyagának írásban rögzített változata.

c) 1981. 04. 16-án a Hargita Megyei BM vezetősége (Erdélyi Elemér tábornok, a megyei felügyelőség vezetője; Rapilat Alexandru ezredes, a megyei Securitate parancsnoka és Suciú Mihăilă alezredes, az I. ügyosztály vezetője; valamint a minisztérium képviselőjében Bordea Aron tábornok, az I. igazgatóság (belföldi hírszerzés) vezetője és Popescu Stelian, ugyanezen igazgatóság II. ügyosztályának vezetője jelenlétében közösen kiértékeltek a „Kutató” megfigyelésének eredményeit, és egy 14 pontból álló intézkedési tervet fogadtak el.<sup>40</sup> Az elemző részben többek között annak a meggyőződésüknek adnak hangot, miszerint: „Az újabban szerzett információkból egyértel-

műen kitűnik, hogy a „Kutató” azon szándéka, hogy levéltári dokumentumokhoz hozzáférjen,<sup>41</sup> abból a célkitűzéséből fakad, hogy egy tendenciózus tanulmányt állítson össze az együtt élő nemzetiségek – különösen a magyarok és csángók – helyzetéről. Véleménye szerint jelenleg számos rosszindulatú anyag kering ebben a kérdéskörben, amelyeket az 1930–1940-es években publikált nacionalista-sóvén írásokhoz hasonlít. Felfogása szerint az összeállítandó tanulmánya bemutatja majd hazánk magyar nemzetiségű lakosságának »valódi« helyzetét. Az összeállított anyagot olyan közismert személyeknek akarja megküldeni, akik különböző – a tudomány, irodalom, politikai és társadalmi élet – területein alkotnak, olyanoknak, akikben megbízik, és »különösen« azoknak, akik tenni is akarnak valamit ezen a téren. A maguk során ezek a személyek kezdjenek egy jól átgondolt sajtókampányba az általa összeállított anyag alapján vagy ebből ihletődve, vagy csak egyszerűen sokszorosítsák és terjesszék láncolatban úgy, hogy látszólag egyéni akciónak tűnjön.”<sup>42</sup>

Az is kiderült, hogy a csángó anyagon kívül kértem Vilmát, gépelje le Domokos Pál Péter *Édes hazámnak akartam szolgálni* című könyvére a hazai sajtóban mintegy replikaként megjelent írást, és a csángó anyaggal együtt küldje el Magyarországra a könyv szerzőjéhez. Felfigyeltek arra is, hogy „Kutató” fokozottabban igyekezett kapcsolatot teremteni a csíkszeredai értelmiségiekkel, akik közül előzőleg már többen a látókörukbe kerültek, vagy jelenleg is információkat gyűjtenek róluk nacionalista-irredenta megnyilvánulásai miatt. Továbbá tudomást szereztek arról is, hogy közismert magyar nemzetiségű személyiségek, mint például Bitay Ödön, a bukaresti Politikai Könyvkiadó szerkesztője, Kányádi Sándor kolozsvári költő és Demény Lajos bukaresti történész érdeklődtek a „Kutató” jelenlegi helyzetéről és arról, hogy vannak-e kellemtlenségei a párttagsági könyv átvételének megtagadása miatt.

A tervezett intézkedéseket tekintve nagyobb súlyt fektettek a következőkre:

– Mélyebben feltárni „Vidra” és „Kutató” kapcsolatait.

– Felderíteni, miképpen és honnan került ki a csángókra vonatkozó anyag a Securitateről; többek között intézkedtek, hogy az ügy két főszereplőjére ráállított

„források”, „Fekete” és „Katona”, valamint „Coman Zsófia” informátor munkája hatékonyabbá váljon, ügyelve arra is, ne hogy valamiképpen lepleződjenek.<sup>43</sup>

– További információk gyűjtése arra vonatkozólag, hogy a két gyanúsított nem szegett-e meg jogi vagy erkölcsi normákat, ezek dokumentálása abból a célból, hogy adott pillanatban fel tudják használni ezeket akcióik mérséklésére, „befolyásolva őket, hogy hagyjanak fel pártunk és államunk politikája elleni tevékenységükkel”.<sup>44</sup>

– Kompromittálásuk és elszigetelésük azoktól a személyektől, akikre hatással vannak, illetve azoktól, akiket be akarnak vonni ellenséges tevékenységükbe.

– Belső vizsgálat indítása annak felderítésére, hogy esetleg nem a Hargita megyei Securitate állományából játszott a valaki a „Kutató” kezére a moldvai csángókra vonatkozó dokumentációt, és együttműködni a Maros megyeiekkel hasonló célokat követve az ottani állományra vonatkozóan is.

Ugyanazon a napon, amikor először kihallgattak (május 30.), Rapilat Alexandru ezredes, a megyei Securitate parancsnoka jelentést küldött Bordea Aron országos parancsnoknak, és tájékoztatta a „Kutatató”-ügy állásáról. Ebben többek közt olyan intézkedésről is szó esett, hogy tengerparti nyaralásunk idején házkutatást fognak tartani otthonunkban. Úgy tűnik, a házkutatástól elálltak, vagy nem sikerült megvalósítaniuk, mivel az adott intézkedés mellé valaki később tollal rávezette az iratra a „Nu” (*Nem*) szót, míg mások előtt az „R” (*rezolvat = megoldva*) jel található.

Sokat tudtak meg Demény István Páltól, akit június 6-án hallgattak ki.<sup>45</sup> Deményt szerény, csendes, jól felkészült fiatalembernek ismertem. Vélhetően rá is nagyon rájajszthettek. Elmondta, hogy még az előző év decemberében Vilma megkérte, napközben engedje át számára a garzonját. Ott gépelte le a Kriterion Könyvkiadó számára készülő, *Perefernum levelek* című, még ma is befejezetlen könyvét. Abban az évben január-márciusban is gyakran dolgozott munkaidőben Demény lakásában. Neki a moldvai csángókról szóló 10-15 oldalas tanulmányt, amely azok román eredetét hirdette, a múzeumnál dolgozó Miklóssy Vári Vilmos adta át olvasásra. Olvasás után rögtön visszaadta Vilinek. Kérdezte tőle, honnan van az anyag, de nem kapott vá-

laszt. Az ő véleménye, hogy ingatag lábakon álló anyagról van szó.

Vele egy időben hallgatták meg Vilma férjét, Kósa-Szánthó Gézát is.<sup>46</sup> Tőle sikerült megtudniuk, hogy Halász Péter, akivel keresztstülői komaságban állnak, április végén járt náluk.<sup>47</sup> Halász a Gyimesközéplokhoz tartozó Görbepatakán lakó Magyar Katinál volt elszállásolva. Mivel Kósa-Szánthó Sepsiszentgyörgyön dolgozott, vele vásároltatták meg a visszaútra szóló „kusetás” (hálófülkés) vagonra a vonatjegyeket. Azt is beismerte, hogy sok ismerősével beszélgetett a romániai magyarság helyzetéről, arról, hogy a nemzetiségi kérdésben a gyakorlat szöges ellentétben áll a „pártunk és államunk dokumentumaiban előírányzott elvekkel”.<sup>48</sup>

Engem még kétszer hallgattak ki, június 13-án és július 3-án. Az utóbbi kihallgatáson nemcsak a csángó anyag megszerzéséről és annak felhasználásáról, további terveimről, hanem a levelem külföldre való juttatásáról is beismerő vallomást szerettek volna kicsikarni tőlem. Ezért tartott olyan sokáig, a felvett hanganyag legépelet változata összesen 49 oldalt tesz ki. A levélkiállítás kapcsán pénzbüntetést is kilátásba helyeztek. Végül semmi érdemlegeset nem tudtak kiszedni belőlem egyik kérdésben sem. Így a továbbiakban kihallgatásokra már nem hívtak, csak terveket gyártottak, miképpen figyeljék minden lépésemet, milyen módon és módszerekkel járassanak le, kompromittáljanak, és ezáltal „ellenséges” tevékenységem beszűntetésére kényszerítsenek.

Kósa-Szánthó Vilmára fordították a figyelmet, neki ugyanis kiterjedt külföldi kapcsolatai voltak, személyesen ismerte Domokos Pál Pétert, ezért úgy vélték, rajta keresztül figyelni tudják a tudós minden lépését, felfedik szándékait, és meggátolják, hogy még egyszer olyan felkészületlenül ne érje őket egy újabb hazalátogatása, mint ahogyan az 1979-ben történt, továbbá, hogy információkat gyűjtsenek tevékenységéről, további terveiről.

Vilmának neve volt a szakmában, nemcsak néprajzzal foglalkozott és publikált, hanem szociológiával is. Tudomásom szerint 1974 és 1987 között mintegy tíz tanulmányt jelentetett meg. Őt komoly retorziók érték, és továbbra is nemcsak megfigyelték, hanem még néhányszor kihallgatták, akárcsak férjét, Gézát. Munkahelyét elvesztette, és Sepsiszentgyörgy-

re volt kénytelen költözni, oda, ahol férje dolgozott. Ott csak félnormás állást sikerült találnia a Népművészeti Iskolában, és elhanyagolt környezetű, lerobbant tömblakásban kellett élniük. „Coman Zsófiát” teljesen ráállították, látogatta őt Sepsiszentgyörgyön, mikor pedig egy karamból miatt kocsija javításban volt, Vilma látogatta meg őt Csíkszeredában.

1981. október 15-én újra kihallgatják a Kósa házaspárt, Csíkszeredába rendelve őket.<sup>49</sup> Vilma a nyilatkozatában fenntartja korábbi három nyilatkozatát, de kiegészíti ezeket néhány új információval. Így például azzal, hogy nemcsak a csángókra vonatkozó Mártona-írást küldte ki Domokos Pál Péternek, hanem a borítékba betett egy kivonatot is az 1980-ban megjelent román etnográfiai atlaszból, amit Halász Péternek szánt. Géza viszont érdekesebb dolgokat árul el: Domokos Pál Péter 1979-ben, amikor Csíkszerdába jött, meglátogatta őket lakásukon, és ajándékozott nekik egy példányt az *Édes hazámnak akartam szolgálni* című kötetéből. Erről a könyvről (és a Királytól származó anyagról, csak Demény Istvánnal és a bákói Demsével [Mártonnal]<sup>50</sup> beszélt, aki meglátogatta őket Csíkszerdában. Demsének az volt a véleménye, hogy következményei nem lehetnek a csángó anyag terjesztésének, mivel a negyvenes években számos hasonló írás jelent meg Romániában.<sup>51</sup> Géza arról is beszámolt, hogy ő vitte ki gépkocsijával Gyimesbükkre Dani nevezetű paphoz Domokost, akivel mintegy fél órát beszélgetett, nem emlékszik, hogy Vilma jelen volt-e vagy sem ezen a találkozón. Onnan Csobotfalvára mentek Domokos Pál nővérehez, akinél lakott. Lényegében itt adta át neki az említett könyvet.

Vélhetően Domokos Pál Péter másokat is meglátogatott, és ajándékozott nekik könyvéből. 1982. február 2-ikán meglátogatja őt Budapesten „Coman Zsófia”, akit a Securitate küldött ki hozzá. Mivel a túlbuzgó orvosnő Vilma ajánlásával érkezik hozzá, az öregúr teljesen megnyílt előtte, és sok mindenről beszélt a besúgónak abban a két órában, amit az nála töltött. Többek között beszámol azokról, akiket ismer és akiket értékel ilyen vagy olyan szempontból, illetve azokról, akiket elítél gyáva, megalkuvó magatartásuk miatt. János Pálról, a Csíkszeredai Múzeum volt igazgatójáról azt állította, hogy nagyon érdekes dokumentumokkal ren-

delkezik Csík történetére vonatkozóan, de nem árulta el, hogy ő látta és tanulmányozta-e ezeket. Úgyszintén elismerőleg beszélt Katona Ádámról, ismerte *A Hétben* megjelent cikkét, amelyben Katona a Mártona *Flacărăban* közölt elméletét cáfolta, azt is mondván, hogy több könyvet és más írást adott neki ajándékba. Beszélt a csíkszerdai jó nevű szülész-nőgyógyász Bajkó Barabás főorvosról. Tudta róla, hogy lánya először Fazekas János (akit „cigánynak” nevezett) fiához ment férjhez, majd válása után egy tábornok (Erdélyi Elemér) fiának lett a felesége. Nagy elismeréssel beszélt a csíksomlyói ferences papról, és kérte Comant, hogy adja át neki üdvözlétét. Halász Péterről csak általánosságban beszélt, sajnálva, hogy vele nem sikerült találkoznia Comannak. Halásznak van egy nyaralója Leányfaluban, és általában ott szokott dolgozni. Azt nem sikerült megtudnia, hogy valóban Halász juttatta el hozzá a Securitate belső anyagát.

Az öregúr beszélt magyarországi életéről és munkáságáról, eddigi és készülők munkáiról. 1944 után sokáig nem értették meg, veszélyes elemnek tekintették, egyetemi munkáságát sem folytathatta, egyszerű munkássá lett. Lassan azonban a helyzete megváltozott, nyugdíjba már újrendbeli egyetemi oktatóként ment. A Budapesten élő erdélyiek rendszeresen találkoztak a Gellért Szálló vendéglőjében és a Kárpátia étteremben. Egy idő után a magyar hatóságok nem nézték ezt jó szemmel, közbeléptek, és figyelmeztették őket, hogy a magyar államnak nincs szüksége Romániával való komplikációkra, és betiltották ezeket a találkozásokat. Jelenleg a dolog úgy áll, hogy a magyar állam eltűri nézeteit, nem akadályozzák, de hivatalosan nem foglalnak állást a munkássága tárgyát képező kérdésekben. A jelenlegi külpolitikai kérdésekben úgy értékelte a magyar álláspontot, hogy „a miénk mondanak különböző álláspontokat és véleményyt, de csak olyan mértékben, ami megfelel az oroszoknak, és ha azok ösztönzik őket erre”. Ez valószínűleg az ő publikációiban is érezteti hatását, ezért kritikusan értékelt saját tevékenységét is.

Munkáságáról beszámolva a csángók történetére vonatkozó álláspontja mellett érvelt. Számos dokumentumot sorolt fel, amelyeket a bécsi, római, vatikáni és budapesti könyvtárakban és levéltárakban tanulmányozott, és lefordította ezeket

magyar nyelvre. Beszél arról is, hogy az *Édes hazámnak akartam szolgálni* című könyvét személyesen küldte el a pápának. Említést tett egy másik, még kéziratban lévő, de a kiadónak már leadott könyvről is, amelyik, reméli, meg fog jelenni. Arra is utalt, hogy a Kósa-Szánthó Vilmától kapott anyagok segítségével voltak. Beszél a görög katolikus csángókról is, mondván, hogy ezen felekezet betiltásával ortodox vallásúvá váltak, és ez volt elrománosításuk és beolvasztásuk egyik eszköze. Az ő és mások küldetése az, hogy jól dokumentált írásaikkal bemutassák ennek a népcsoportnak a valós történetét. Megmutatott vendégének néhány 1940 előtt román nyelven megjelent könyvet, amelyet románok írtak, de a valós helyzetet mutatják be.

„*Coman Zsófia*” küldetése a magyar fővárosban nagyon fontos információhoz juttatta a román titkosszolgálatot, de a fő célt, hogy megtudják, ki juttatta el Domokoshoz a belügyi anyagot, hogy ezt a személyt ki tudják iktatni, nem sikerült elérnie. Az öregúr sok kérdés elől kitért, vagy egyeseket nem reagált le. Kósáék helyzetével napirenden volt, és úgy értékelte, hogy ha kellemetlenségeik vannak, azt ő sajnálja, de csak erkölcsi támogatást tud nyújtani nekik. Különben aki ilyen dolgokat vállal, annak számolnia kell a következményekkel is. Végső soron mindkinek úgy kell harcolnia, ahogy tud, és amilyen lehetőségei adódnak. Kijelentette: „Én egész életemben harcoltam és harcolni fogok, amíg élek, a csángók és székelyek ügyéért, írtam és még írni fogok, hogy ismertté tegyem történetüket és életüket, ezek az én harci eszközeim és módozataim.” Ez egy gyönyörű hitvallás, amit azonban a túlbuzgó informátor nem tudott értékelni, és azt sem tudta megállni, hogy ne jellemezze a tudóst. Azt a következtetést vonta le, hogy „egész hozzáállását és azt, ahogyan megközelítette a szóban forgó témákat, úgy lehet értékelni, hogy fanatikus nacionalista, rabja a csángókérdésnek és a csángók történelmének, ma is intenzíven dolgozik, és annak ellenére, hogy eléggé előrehaladott korú, jó a munkabírása”.

Az informátor zárszóként beszámolt arról is, hogy próbálta meggyőzni házigazdáját, hogy az állampolgári jogok tekintetében Romániában semmivel sem rosszabb a helyzet, mint Magyarországon. Romániában is kifejtették vélemé-

nyüket az emberek, példának Katona Ádám róla írt cikkét hozta fel, de a „forrásnak” az volt a véleménye, hogy egyáltalán nem tudta befolyásolni ebben a tekintetben. Szerinte azért nem, mert bezárkózott a maga fanatizmusába és konzervativizmusába.

Fontos és újabb adatokat rejt Domokos Pál Péterről a megyei Securitate 1982. június 22-én készített feljegyzése,<sup>52</sup> amelyben a róla szerzett újabb információkat rögzítik. Domokos Pál Péter élénk érdeklődést tanúsít a romániai görög katolikus egyház helyzete iránt. Azt szeretné megtudni, nincs-e változás, nem készülnek-e az újrалаapításra. Kijelentette, hogy nemrég egy pápai küldött járt Romániában, és tárgyalt erről a dologról az államfővel. Tulajdonában van egy 1954-ben Madridban megjelentetett könyv, amelyet romániai származású görög katolikus papok írtak. A szerzők egy része jelenleg Rómában él, és ők szorgalmazzák e felekezet újrалаapítását. A könyv lényegében azt mutatja be, hogy mily módon tiltották be a görög katolikus egyházat Romániában.

A célszemély, miután tavaly befejezte Ferencz János pap cikkgyűjteményének magyarra fordítását (a könyv 1931-ben jelent meg Balászfalván), előszót írt *A kunok és püspökségük* című könyvhöz. A könyvben az szerepel, hogy Moldvában elsőknek a kunok telepedtek meg (és nem a magyarok), ők Szent István király idején keresztelkedtek meg. A kunok letelepedése idején nem létezett ott másféle népesség.

Úgy hírlik, hogy Domokos személyesen adta át *Édes hazámnak akartam szolgálni* című könyvét a pápának kérvén, hogy ügyeljen az erdélyi magyarokra és a moldvai csángókra.

Folytatja a volt Csík vármegye monográfiájának írását, és újra a Vatikánba megy dokumentálódni. Az is foglalkoztatja, hogy megírja *A románok igazi történetét*, amihez már sok anyagot gyűjtött.

Az iránt is érdeklődött, hogy milyen körülmények között hunyt el Ecsy János csíksomlyói pap, és azt is kérdezte, mi van Király Istvánnal, kidobták-e állásából, min dolgozik ma. Mi a helyzet Kósa-Szánthó Vilmmal. Arról is beszélt, hogy háza állandóan nyitva áll az erdélyiek és elsődlegesen a csíkiak előtt, nemrég járt nála Deér Katalin, a Hargita Megyei Pártkabinet könyvtárosa.<sup>53</sup>

Egy fiatal budapesti mérnök, aki részt vett az idei csíksomlyói búcsún, elhozta neki a *Cuvînt despre Transilvania* című könyvet.<sup>54</sup> Arról szóló beszámolójából, hogy miképpen zajlott le az utazás, kiténik, hogy könyveket igyekeznek behozni Romániába a Szent István Társaság közreműködésével. Ami a *Cuvînt despre Transilvania* című könyvet illeti, Domokos Pál Péter úgy ítéli meg, hogy nem komoly alkotás, mivel (Lăcrănján) nem tudja alátámasztani állításait konkrét dokumentumokkal, úgy, ahogy eleinte hitte.

Szókatlan módon a feljegyzés nem említi a forrást, ahonnan ezekhez az információkhoz jutottak. Nem kizárt, hogy telefonlehallgatás révén szerezték be, erre utal az a tény is, hogy a feljegyzést nem szignózta senki.

1983. január elején egy újabb személyt bíznak meg, hogy sógora temetésére kiutazva Budapesten keresse fel Domokos Pál Pétert, egyszersmind felkészíteték a feladatra, hogy miképpen járjon el, és milyen adatokat igyekezzen megadni. Fedőneve „Kopacz János”, és a munkatársam volt a megyei munkaügyi igazgatóságnál. A magyar nyelvről románra fordított tájékoztató feljegyzés iktatószámának dátuma 1982. 12. 01., de a szövegben meglepő módon az szerepel, hogy a megbízott személy 1983. január 3–9. között tartózkodott Budapesten, a jelentését pedig 1983. január 22-én írta.

„Kopacz” jelenti, az öregúr beszámolt arról, hogy fizikailag gyenge, de akarata, hogy alkosson, még megvan. Felkéri mindegyre, hogy előadásokat tartson Budapesten és más városokban, a csángó magyarok életéről beszél és a csíksomlyói búcsúról.

A következőkben könyvet szeretne írni, amelyben bebizonyítja, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia idején az erdélyi románok nem voltak úgy elnyomva, ahogy ők állítják. Megmutatott neki egy vaskos kötetet, amit magyar nyelven jelent meg, szerzője pedig bizonyos Moldován nevű erdélyi román. Domokos szerint a szerző dorgálja a románokat, mivel jogaik hiányáról beszélnek, és uszítanak a magyarok ellen, holott a valóságban minden joguk biztosított. Idézetekkel bizonyította, hogy sok iskolát hoztak létre számukra, engedélyezett volt az anyanyelv, a népviselet használata és sok más minden. Ennek ellenére a románok engedtlenségre uszítottak. Domokos Pál Pé-

ter szeretné összehasonlítani az erdélyi románság helyzetét a Monarchia idején és a magyarokét a mai Romániában. Arról is beszélt, hogy nem ért egyet C. Dai-covicu dákromán elméletével sem.

A informátor szóba hozta a Király testvéreket. Domokos elmondta, hogy a Szabad Európa jóvoltából ismeri mindkettőjük külföldre kijuttatott leveleit. Nem mondott semmit arról, hogy valamilyüket is ismerné személyesen. „Kopacz” megemlítette, hogy egy intézményben dolgozik a fiatalabbik Királlyal, erre Domokos érdeklődött, milyen ember, és zaklatják-e a hatóságok. Ő azt válaszolta, nem hiszi, hogy zaklatnák, mert jó hangulatúnak látja, és értékeli a munkáját.

Az öregúr érdeklődött még a borzsovai Erős nevezetű nyugdíjas tanítóról, akit ismer. Mikor a megbízott személy rákérdezett, hogy üzen-e valamit neki, azt válaszolta, külön senkinek sem üzen, de üdvözlí az összes jó embert.

Arról is beszélt, hogy a magyar hivatalosságok nem kedvelik őt, de jelenleg elnézik tevékenységét. Mikor megkérdezte, miért nem jön látogatóba haza Erdélybe, azt mondta, gyengének érzi magát, és ugyanakkor nem szeretne senkinek kellemtelenséget okozni. Ha valakivel szóba áll, azt a személyt rögtön megfigyelik, vagy behívadják a Securitatéra.

Arról is érdeklődött, hogy Romániában az embereknek van-e mit enniük. A felelet az volt, hogy a helyzet nem annyira rossz, noha a világgazdasági válság mindenütt érezteti hatását. Nálunk az ellátás folyamatos, és az emberek mindenféle élelemhez hozzájutnak.

Nehéz megítélni, hogy az ilyen vonalas állítások ténylegesen elhangzottak-e vagy sem. Lehetséges, hogy ez is csak egy kitaláció, amivel az informátor az elvárásoknak akart megfelelni, hogy máskor is hozzájusson a kétévenkénti áhított útlevélhez.

A későbbiekben a megfigyelési dossziém már nem tartalmaz adatokat Domokos Pál Péterre vonatkozóan. Vélhetően meggyőződtek arról, hogy nincs személyes kapcsolatom vele. A róla gyűjtött későbbi információkat már nem helyezték el az én dossziémban is. Domokos Pál Péternek ugyanis külön megfigyelési dossziéja is volt. Minden olyan jelentés végén a tartóisztnek kötelező módon feljegyzéseket kellett készítenie, röviden leírva, hogy kik és mit tudnak a doku-

mentumban szereplő személyekről. Domokos Pál Péter esetében is mindig szerepel az a tény, hogy „*lucrat în DUI*”, „*urmărit DUI*”. Máskor rávezették azt is, hogy az anyagot felhasználják a „DOMINIC” ügyben is. Tehát lehetséges, hogy ezen a néven a CNSAS operatív levéltárában megtalálható az ő személyes megfigyelési dossziéja is. Határozottan nem merem állítani, mivel köztudott, hogy amennyiben 1989 után továbbra is megfigyelés alatt állt, dossziéja nem került át a Securitate levéltárát kezelő országos táncshoz (CNSAS).

E sorok íróját a későbbiekben nem zaklatták a „csángó ügy” kapcsán. A Kósa családot azonban igen.

1984. április 25-én a Kovászna megyei Securitate is kihallgatta az ügyben Vilmát.<sup>53</sup> Itt már tagadja, hogy átadta volna Halász Péternek a csángókra vonatkozó anyag egyik példányát. Azt állítja, látogatásakor nem volt birtokában egyetlen példánynak sem, mivel az utolsót odaadta Pávai István zenetanárnak, az ugyan visszaadta neki, de iratai között elkallódott. Mivel nem tudott a csíkszeredaiak előtt elszámolni egy példánnyal, azok pedig lelki terrort gyakoroltak rá, megfenyegették, hogy bezárják a „fekete cellába”, hároméves gyereke a bölcsődében volt, férje Sepsiszentgyörgyön dolgozott, végül félelmében azt írta nyilatkozatában, amit ők dhajtottak. (Az én kihallgatásaimon is diktálni akarták, mit írok, de én ilyenkor a nyilatkozatba rögtön beírtam ezt aényt, és hogy erre való tekintettel nem vagyok hajlandó a továbbiakban nyilatkozatot írni.)

Ugyanez év júniusában „Coman Zsófia” megbízatást teljesítve meglátogatta Kósáékat sepsiszentgyörgyi lakásukon. Arra voltak kíváncsiak többek között, hogy mi az álláspontjuk a nemrégiben Sepsiszentgyörgyön robbantással megromgált Mihály Vitéz-szobor ügyében. Vilma szerint ez provokáció volt a román hatóságok részéről. Mindezt azért tették, hogy ürügyük legyen újabb intézkedéseket életbe léptetni az erdélyi magyarokkal szemben. Géza pedig azt mondta, „bárki tette ezt, a magyaroknak szolgálatot tett vele, mert legalább megtudják, hogy vagyunk, és ez is már valami...”

Vilma panaszkodott, hogy elveszítette állását, nagyon nehéz anyagi körülmények között élnek, és ezt nem restelli mindenkinek [külföldieknek – K. I.] el-

mondani, hadd tudják, miképpen élnek az emberek Romániában. Elégedetlen azért is, mert régóta kér útlevelet, hogy kiutazzon kaliforniai rokonaihoz. A húga megkapta a vízumot, de nélküle nem utazik, őt pedig már hosszú ideje áztatják. Ha mégis sikerülne kiemennie, és ott be tud illeszkedni, biztosan nem jön vissza. Kaliforniai nagybátyja ismeri Bush elnök titkárát, és ha sokáig húzzák az ügyét, akkor biztosan közbe fog lépni.

Vilma arról is beszélt, hogy néhány dolgozatát angolra fordították, és még sok szociológiai, etnográfiai anyaga van, amiket fel akar dolgozni, de egyetlen könyvkiadó sem vállalja kiadásukat.

Megemlítette azt is, hogy nemrég találkozott a magyarországi Fellegi Máriával, neki is beszélt helyzetéről, megkérte, írja meg azt nagybátyjának, és az lépjen az érdekében.

Vilma elmesélte, hogy behívták a helyi Securitatehoz, és itt is kihallgatták a csíkszeredai úgyról. Vilma ismeri Domokos Pál Péter helyzetét, aki nemrég küldött neki valami zenei anyagot Vivaldival kapcsolatosan. Egy bonyolult kapcsolatrendszerrel is beszélt, ahogyan eljutott hozzá ez az anyag, de ezt az informátor nem tudta felfogni. Arról is tudott, hogy Domokos Pál Péter beteg, de dolgozik, és olyan műveket ír, amelyek az összmagyarság érdekeit szolgálják, de főként az itteniekét. Szóba került még Demény István is, akit az utóbbi időben Vilma elkerül, valamint László Zsuzsa Marosvásárhelyről meg egy bizonyos Keresztes.

Géza arról beszélt, hogy megy Temesvárra, ahol találkozni akar egy japánnal, aki karatézis és jógázik. A jelentés aljára rávezették, hogy az informátor jelentésének egy példányát el kell küldeni a Kovászna megyeieknek is, azaz az őket érdeklő részeket a kémelhárításnak. Külön van feltüntetve ezen az anyagon is, hogy egy példányt el kell helyezni a „DOMINIC”-ügy aktáiba is.

Ezután a dossziémba nem került anyag sem Domokos Pál Péterről, sem a Kósa házaspárról.

A Kósa családról a kilencvenes évek közepén hallottam újra bátyámtól, Károlytól, hogy 1988-ban sikerült kitlepedniük az Egyesült Államokba, ahol 1993. évi körútja alkalmával találkozott velük.<sup>56</sup> 1990 után húga, Harrington Kósa-Szánthó Anikó hazatelepedett, férje is követte,



és unitárius lelkészeként tevékenykednek Homoródjánosfalván.

Ők kezdeményezték és szervezték meg Károly egyhónapos körútját az Egyesült Államokban. Vilma és férje nem tértek vissza szülőföldjükre, azóta is az Egyesült Államokban élnek. 2013. november hónapban sikerült velük kapcsolatba lépniem. Gyermekük Magyarországon élnek, és neki is van egy nyaralójuk Eger mellett. Harminchárom év után most már van esély újra a személyes találkozásra és megemlékezésre Domokos Pál Péterről

(is). Mert mi sem tettünk egyebet, csak szülőföldünknek, népüknek és édes hazánkban akartunk szolgálni, ahogy tudtunk, és ahogy lehetőségeink engedték. Csak mostanra tudatosult bennem, hogy mekkora megtiszteltetés számunkra, hogy szerény eszközeinkkel mi is az ő törekvéseinek, céljainak irányába lépkedtünk egy adott történelmi helyzetben.

Legyen áldott az ő neve! Munkássága, életműve találjon mindig követőkre!

**Király István**

## ■ JEGYZETEK

21. III. 235–234.

22. Uo.

23. Veszélyes elemnek találták Király Istvánt, Katona Ádám udvarhelyi tanárt, Miklós Vári Vilmos és Demény István Pál muzeológusokat, Pávai István zenetanárt és Szócs Károly orvost.

24. A következő két oldalon (a 236. lap nem számozott hátoldalán és 237. lap számozott oldalán) is több sort és néhány szót kitakartak a CNSAS-nál.

25. A dossziében nincs nyoma, hogy ezek közül kihallgatták volna László Zsuzsát és édesanyját, Babit, Bilibok Máriát, Antal Miklóst, Borbély Ernőt, Pávai István zenetanárt, Katona Ádámot Székelyudvarhelyről és Szócs Károly orvost. Az én barátaim, szomszédjaim és munkatársaim közül nem hallgatták ki Szép Zoltánt, Várdai Györgyöt, Pál Lászlót és Kis Dénest.

26. IV. 119–124.

27. Kósa-Szánthó Vilma „újbjóli kihallgatása” paradoxnak tűnik, mivel ez a terv június 4-én készült, és a célszemély első kihallgatása csak két napra rá történt.

28. III. 241–247. Offner Marianna dolgozott a Csíkszerdai Múzeumnál is, innen származik ismeretségünk. Szintén ott ismerte meg Kósa-Szánthó Vilmit is. Ugyanis minden kulturális és művelődési intézmény a Míkó-várban volt, a Megyei Művelődési és Művészeti Bizottság, a Népi Alkotások Háza, a Megyei Dokumentációs Könyvtár és a Csíkszerdai Múzeum. Offner Marianna később átkerült és technikusként dolgozott a Megyei Néptanács műszaki beruházási osztályán. Őt kértem meg, hogy hívja saját lakására titkos találkozásra a Kósa-Szánthó Vilmit. Véltetően nagyon ráijesztettek, mivel mindenről, amit tudott, aprólékosan és hitelesen beszámolt. Külön nyilatkoztatták Vilma olyan személyes dolgairól, amelyek, úgy gondolták, rossz fényt vetnek rá. (Uo. 248.) Még arra is rávettek, hogy együttműködési fogadalmat írjon alá. (Uo. 249.)

29. Uo. 250. Demény István Pál magyar szakon végzett Kolozsváron, Csíkszerdában muzeográfusként dolgozott. Ő azt állította, hogy a csángókról szóló anyagot legépelt példányban Miklóssy Vári Vilmostól kapta olvasásra. Nincs tudomás arról, hogy másnak is odaadta volna. Vilmáról elmondta, hogy el kérte garzonlakását, és úgy tudta, hogy az ő magyar betűs írógéppel a *Perefernum levelek* című tanulmányát gépelte. Őt kiegészítésként arról is nyilatkoztatták, hogy senkinek sem fog beszélni az ott elhangzottakról.

30. I. 68. (Megjegyzés: a kihallgatásokat általában a gyanúsított nyilatkozatával dokumentálták, még akkor is, ha közben a „beszélgetést” titokban hangszalagra rögzítették.)

31. Rajtuk kívül még hét budapesti egy debreceni személyt nevez meg, valamint László Enikő volt osztálytársát Párizsból és Kambe Takenori japán antropológust, aki – amennyiben sikerül ösztöndíjat szerezni – tervezi, hogy Romániába jön. Közülük csak ezen utóbbi személyt sikerült az internet segítségével azonosítanom: a Nemzetközi Magyarságtudomány rendes tagja, valamint a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tiszteletbeli tagja. Pénzbeli támogatást nyújtott japán és magyar szerzőknek a Hidas Judit szerkesztette, 1988-ban az Akadémiai Kiadónál megjelent *Magyar-japán nyelvészeti összehasonlító tanulmányok* című kötetben publikált anyagok közléséhez. László Enikőről inkább férje, Kálmán Gyula volt újságíró kapcsán kerül majd szó, aki Párizsból szinte minden nyáron hazalátogatott Csíkszerdába, és azzal a gyanúval éltek, hogy adatokat gyűjt az erdélyi magyarok helyzetéről.

32. Uo. 69.

33. Offner Marianna közvetítésével igyekeztünk titkos módszerekkel tartani a kapcsolatot egymással. Vákár Lajos munkatársamról csak feltételezték, hogy hasonló szerepet játszik kapcsolatainkban.

34. Offner Mária lakását konspiratív célból használtuk Kósa-Szánthó Vilmaival találkozásaink lebonyolítására.

35. I. 90. Ezt a „forrást” nem nevezik meg, és a továbbiakban már nem is beszélnek róla, mivel bizonyítottan látták, hogy Halász Péter közvetítésével került ki az anyag.

36. Uo. 66.

37. Névváltozata még Miklóssy V. Vilmos. A Csíkszerdai Múzeum munkatársa, etnobotanikus, számtalan ilyen jellegű tanulmány készítője. Feldolgozta például Kájoni János Herbáriumát is. Közismert művelődésszervező, a Hargita megyei múzeumok évkönyvének, az *Acta Hargitensiának* a kezdeményezője, szerkesztője, valamint a csíkszerdai régizene-fesztivál elindítója és szervezője, ifjú zenész-

barátai Pávai Zsolt és Simon András közreműködésével, akik a *Barozda* együttest létrehozták, és a táncházmozgalmat Csíkszerdában elindították. 1989-ben áttelepedett Magyarországra, a Magyar Akadémia Vácrátóti Kutatóintézetében tevékenykedett. 2007 januárjában elhunyt.

38. A Hargita Megyei Népi Alkotások Házánál Vilma munkatársa volt.

39. A dokumentumnak csak az első oldala áll rendelkezésemre, több mint valószínű, hogy a fénymásolatok készítésénél átugrották a lap hátsó oldalát.

40. I. 71–74.

41. A Csíkszeredai Állami levéltártól való eltávolításom után sorra mentem panaszra különböző párt- és belügyi szervekhez, mivel megtagadták számomra kutatói engedély kiadását az Állami Levéltárnál, és ezzel korlátoztak állampolgári jogaim gyakorlásában, ellehetetlenítve ezzel történeti és helytörténeti munkáim folytatását. Először Oprea Ionhoz a megyei Securitate alparancsnokához, majd Walter József megyei propagandatitkárhoz és végül Szász József megyei elsőtitkárhoz fordultam panasszal. Mondanom sem kell, eredménytelenül. Érdekes módon a *Társadalmi harcok Csíkszékben a határozatok szervezésének éveiben (1761–1764)* című tanulmányom megjelenését az *Acta Hargitensia* második kötetében nem a Securitate, hanem a párt torpedózta meg. A megyei Securitate ugyanis azt közölte a pártbizottsággal, hogy részükről nincs akadálya a tanulmányközlésnek. Ezt a munkámat a *Századok* 1993 3–4. számában sikerült közzétenni.

42. Uo. 41–72.

43. „Fekete” a már jelzett személy, a *Hargita* napilap szerkesztője, „Botos” és „Sandu” névvel is szerepel a dosszié bizonyos jelentéseiben. „*Katona*”, „*Coman Zsófia*” néhány esetben csak „*Coman*”, gyermekorvos, a Jéppálya negyedbeli orvosi rendelőben dolgozott. Ismeretségünk, mint a szomszédos tömbházban lakó két, kisgyermekes, szülőnek, innen származik. Nőgyógyász férjétől elvált, és úgy tűnik, az informátori munkában találta meg élete értelmét. Mivel már elhunyt, nem tartom szükségesnek nyilvánosságra hozni nevét.

44. Idézek az intézkedések közül egy passzust, amely jól mutatja, hogy semmilyen aljasságtól nem riadtak vissza céljaik elérése terén. Ime: „*A feleségét is újra behívattuk, tudván, hogy érzelmi alapon meg nem értés van közöttük, ahol tudomására hozzuk férje bizonyos gyanús kapcsolatait különböző nőkkel, amelyek veszélyeztetik társadalmi és szakmai helyzetét. Kérjük, hogy pozitív irányba gyakoroljon rá hatást, és intse mérsékeltebbre, az egész család érdekében.*” I. 65. *Érdekes módon nem található a több mint 2500 oldalnyi iratban egyetlen egy jelentés sem a bizonyos nőkkel való ún. gyanús kapcsolataimról.*

45. III. 253–254.

46. Uo.

47. A látogatásra hűsvét idején került sort. Ezt az időpontot vélhetően felesége védelmében tudatosan ferdítette el.

48. III. 253–254.

49. III. 33–34.

50. Demse Márton bákói mozdonyvezető ismert volt az erdélyiek által is bátor kiállásáért és akcióiért a csángók és az emberi jogok védelmében.

51. Paradox módon a moldovai csángók román eredetét egy csángó pap kezdte hirdetni az 1930-as évek végén, midőn úgy érezte, a zsidóüldözések előrevetítik a csángó népesség üldöztetését. Jó szándéka, hogy megmentse népét, kapóra jött a román nacionalista történetírásnak a későbbiekben is.

52. III. 133.

53. Lánykori neve Ferencz Katalin. Emlékezetem szerint titkárnőként és nem könyvtárosként dolgozott a pártkabinetnél.

54. III. 133.

55. III. 196.

56. Király Károly: *Nyílt kártyákkal. II. Az önrendelkezés útja*. Duplex Könyvkiadó, Pécs, 1999. 101–105.

